

10. Павличко С. Нігілістичний модернізм Костецького / Соломія Павличко // Теорія літератури. – Київ : Основи, 2002. – С.336-381.
11. Потебня А. А. Слово и миф / А.А.Потебня. – М.: Правда, 1989. – 282 с.
12. Руснак І. Художня модифікація національної історіософії в прозі Уласа Самчука [Текст] : автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.01.01 / Руснак Ірина Євгеніївна ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2007. – 36 с.
13. Скорина Л. Література та літературознавство української діаспори: Курс лекцій / Л.В.Скорина. – Черкаси : Брама-Україна, 2005. – 384 с.; Скорина Л. Звитяга слова, роздумів і діла: Поезія Яра Славутича [Текст] : монографія / Л.В. Скорина. – Черкаси : Брама-Україна, 2007. – 312 с.
14. Сорокин Ю.А. Психолінгвістические аспекты изучения текста / Ю.А.Сорокин. – М.: Наука, 1985. – 168 с.
15. Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості / Упорядк. В. А. Просалової. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2012. – 516 с.
16. Яр Славутич. Дослідження та статті / у 2-х частинах / Яр Славутич. – Едмонтон: Славута, 2006. – Ч.1. – 504 с.; Ч.2 – 484 с.

Summary. For the first time the prose of Ukrainian Diaspora from the point of view of artistic and linguistic interpretation of colour-names by the example of the works of V. Domontovych, T. Os'machka, Dokiya Gumenna, I. Kachurovs'kyi, Yu. Kosach has been studied. Study of colour-names in the process of cognitive research reveals linguistic picture of the author, which is joint result of linguistic and cognitive activity of ethnic socium.

Key words: colour-names, symbols, Diaspora prose, colourative vocabulary, associative-semantic field, emotional-evaluative content.

УДК 82.09: 821.161.2

Я.В. Нагорний

ХУДОЖНЯ МОДИФІКАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО Й НАЦІОНАЛЬНОГО ДИСКУРСУ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ ПАВЛА БОГАЦЬКОГО Й ГАЛИНИ ЖУРБИ)

У статті проаналізовано твори «малої» форми Павла Богацького й Галини Журби, в яких заторкується модифікація соціального й національного через художні образи, предметний ряд, характеристику персонажів, соціально-побутові мотиви. Доведено, що в історико-онтологічному вимірові світогляд письменника й реципієнта залишався однією з домінант творення й прочитання української літератури, в той чи інший спосіб розширюючи змістові конотації в конкретно-історичних реаліях.

Ключові слова: національно-духовні парадигми, соціальна стратифікація, персонаж, естетичне новаторство, урбаністичні мотиви, домінанта, конотації.

Постановка проблеми. У гуманітарній науці першою працею про особливості етнопсихології українців була відома розвідка М. Костомарова “Две русские народности” (1861). Дослідження цієї проблеми на межі етнографії та етнопсихології продовжили І. Нечуй-Левицький (“Світогляд українського народу”, 1876), Т. Рильський (“К изучению украинского народного мировоззрения”, 1888; 1890; 1905). Пізніше над вивченням цієї проблеми працювали діаспорні письменники Д. Донцов [3], В. Янів [11], Ю. Липа [7], В. Дорошенко, останній упорядкував бібліографію “літератури про українську душу” [4]. Проблеми формування національної культури знайшли відображення в дослідженнях Я. Дашкевича, Оксани Забужко, Ірини Кривонос [6]. Однак, жоден з дослідників не торкався теми, винесеної у заголовок. Тому мета нашої публікації полягає в тому, щоб «реконструювати» структуру національного характеру за прозовими творами «малої» форми Павла Богацького й Галини Журби й через соціальну проекцію вийти на узагальнений художній портрет українців початку ХХ століття.

Певна річ, що кожна історична епоха, як і особа, має власний семний код, що пов'язаний з ідеологією, риторикою. Код має й певне символічне означення. На початку ХХ ст. означеними вище кодами в художній практиці П. Богацького і Галини Журби були концепти Україна, свобода, але свобода, воля не лише для бездержавної країни, а й - для кожної людини. Завдяки контекстуальній

поліфонічності, символічності, алегоричності у творах письменників виформувалися центральні національно-духовні парадигми, які виокремили свідомість персонажів-українців. Національна свідомість складає сутність світогляду кожної нації, зумовлює характер її світосприймання. В історико-онтологічному вимірові світогляд залишався однією з домінант української літератури, в той чи інший спосіб розширюючи змістові конотації в конкретно-історичних реаліях.

Оповідання «Коняка» Галина Журба оприлюднила в журналі «Українська хата». Цей твір носить глибоко національний характер й спроектований на соціальну нерівність, диференціацію сільського населення передреволюційної України. Образний світ постає завдяки застосуванню тропеїзації. Так селянин злість зганяє на тварині, лупить її пужалном, але «коняці байдужі всі лайки та почастунки пужалцем, і Іван, плюнувши з досади, закурює цигарку. Віз рипотить тихо, чорні маси болота липнуть до колес та відвалюються чорними, величезними брилами. Думки Іванові тоже брикаються такі самі чорні, важкі та падають в топіль багнюки» [5, 8]. Твір викликав занепокоєння у властивимих, тому четвертий номер часопису за 1912 рік був конфіскований. В. Біляїв, посилаючись на А. Ніковського, пише: «У січні 1912 р., якраз у той день, коли Журба переїхала з Одеси до Києва, увесь тираж чергового числа «Української хати» був за наказом цензора конфіскований жандармерією (автор помилився в датуванні, бо твір «Коняка» надруковано в четвертому числі ж. «Українська хата». - Примітка наша. - Я.Н.). Причиною конфіскації було надруковане в журналі оповідання Журби «Коняка». З цього приводу Ніковський в листі до Журби похвалив молоду письменницю за це оповідання: «Вона («Коняка» – В.Б.) не тільки по-мистецьки написана, - вона сміла, революційна. Цензор не міг поступити інакше. Будучи цензором, я зробив би те саме» [2, 10.09.2013].

На злиденне Іванове життя вказують роздуми наратора: «Чоботи треба полагодити; через осінь ще побудуть хоч і дрантиві вже. Сьогодні виплат. Візьме сім карбованців. Рубля тра дати завдатку шевцеві. Пять цих, що позичив на похорон Хивронки, теж тра віддати ... Загадався довго і понуро» (с.8). Соціальна стратифікація на селі увиразнюється в авторських відступах, діалогах: «Бо Іван страшенно ненавидить пана, так само як Лиса ненавидить панських гладких коней» (с.8). Тварина не здатна до прояву свідомого, тому, певна річ, це авторське версіювання вжито для підсилення екзистенції наратора. Характер селянина лагідний і боязкий. Коли пан спитав Івана, чи він торік не вкрав у нього мішок ячменю, той відповів: «Авжеж, ні, - та хто, пане, не любить взяти, де багато.

Така логіка Іванова проста, а пан грозить кулаком. Та що він тямить. Мужик знає своє. Бо пан - паном, а Іван - Іваном» (с.13). Соціальне розшпрування на селі письменниця змодельовала в образі пана, попа, жида-корчмаря. Всі вони лише й мріяли як розбагатіти на злиднях. Коли померла шестилітня дівчинка і треба було поховати з попом, то Іван змушений був збрехати попові, що дівчинці два рочки, аби менше заплатити за похорон. «Приходимо. У хату увійшли. А воно таке здорове, на всю лаву втягнулось. Їй-їй! Розклав він книжку, читає та ... торк мене ліктем: ти мене, каже, Іване, ошукав. Їй-їй, присейбогу!» (с.16).

Революційні настрої селян, як і соціальну нерівність, письменниця вкладає в уста персонажа: «А хто їм, трасця їхній мамі, робить, хоч-би от, панам! За мордачі, за нагаї та мідяні гроші. Забагнеш більше, забастовку зробиш, то козаків тобі наплюють, як он позаторік. Щоб на них загуба на усіх! Щоб їх видушила хвороба! На сходку скличуть, читають бумажки, приїде пристав. Буцим мужика питають, а зроблять те, що хтіли пани та начальство. А за землю ні слова. Все дурниці, дурниці. Дума, кажуть. Та на чорта вона мені, твоя Дума, як нас трьох на одній десятині сидить. Кажуть у Тургай, на Кургани. Най туди пани ідуть, коли захваляють так. Нам і тут добре. Без них обійдемося, та що пани без нас стануть діяти. Най ідуть, як такі розумні... Руки поклав на землю, мов би хотів так загоїти всі її болячки. Величні прозорі долони на порізані чорні ріллі, на сірі, розбиті дороги, де волочеться мужича доля» (с.19-20). Кольористика увиразнює настрої селянина, його думки, внутрішнє хвилювання за те, що додому не принесе гроша, бо все залишив у корчмі з чоловіками, запиваючи своє горе.

Отже, в гносеологічному (пізнавальному) плані художній твір постає як своєрідна форма проникнення в сутність та смислові засади дійсності. Насправді ж у мистецтві реципієнт сприймає дійсність як споріднену собі, як таку, що «входить» в його емоційно-чуттєвий стан, настрої, почуття, а відтак стає не байдужа йому. Відтворення довкілля художніми засобами допомагає читачеві сприймати дійсність більш цілісно, уповні, емко при його абстрактно-теоретичному освоєнні. А отже, оповідання Галини Журби «Коняка» є «залученням» в культурний простір суспільства. Твір можемо віднести до духовного «продукту» не лише художньої діяльності, а й всього процесу соціального функціонування української культури.

Якщо Галина Журба майстерно вивела соціальну диференціацію на селі в оповіданні «Коняка» (1912), і за це редактор журналу «Українська хата» (П.Богацький) поніс двомісячне тюремне покарання, то саме він, Богацький, через образ міста вийшов на простір зображення дитячої психології, в діалозі, дії зобразив соціальну нерівність міського населення. Народившись в по-

дільському селі й діставшись до Києва, П. Богацький розумів, що традиційно українцям належав простір сільської автохтонної культури; здавалося б для нього міська культура була чужою не лише за формою, але й за змістом, а все ж він зумів перебороти себе й зануритися в урбаністичну проблему через зображення соціальної диференціації. Так, автор оповідання «Чесний робітник» моделює образ міської дитини «з низів». Наратор «зустрівся» з ним у місті вночі, йдучи з друкарні: «Я радів, що вирвався з тої нудної атмосфери, з царства грюкоту та клапання машини на свіже повітря. Перед моїми очима ще брикали літери то боком, то догори ногами, перемішані з коректорськими значками. Я силвся одігнати од себе це і мріяв о тій приємності спочинку, яка охопить мої члени у хвилину, коли я ляжу в постіль і зажмурю очі» [1, 133]. І раптом у напівтемряві побачив силует, наблизившись, упізнав хлопчика. В розмові довідався, що він так допізна продав газети, аби допомогти собі і мамі здобути кращого життя. Оповідач поволі підводить читача до проблеми соціальної нерівності, до співчуття. Прикметно, що образ дитини постає на фоні образу нічного міста: «Я прибавив ходу і скоро дігнав невеличкого хлопчика. Мене здивувала його присутність на вулиці в цей час ночі, а також з'явилась гадка попитати його про це. А він весело йшов далі, підсвистував, підспівував. Мене ще більш цікавило, що не страшна йому темрява ночі, пусті вулиці. Років йому було 11–12. Великі чоботи на ногах, мабуть, не його, шкорбали по камінню» (с.133).

Урбаністичні мотиви Богацький оновив високим стилем викладу події з огляду на європейські художні стандарти, до яких тяжів і під впливом яких редагував журнал «Українська хата». Він бачив відмінності побуту міста і села. В авторській передмові до першої частини «Втрачених ілюзій» Оноре де Бальзак зазначав: «...звичаї, за якими живуть у провінційній глушині Давид Сешар та його дружина, становлять разючу протилежність звичаям життя паризького» [8, 229]. П. Богацький належав до представників нового стилістичного напрямку в українській літературі, а отже оцінював належним чином й естетичне новаторство європейського модернізму, симпатизував йому. Злиденне життя великого міста (Києва) постає у символічному ключі: «Був досить пізній час. Електрика згасла. Трамваї стали. Над містом простерся непрозорий шар мороку, котрий окутав усе, крім вогників ліхтаря. Навкруги обступив він ці невеличкі, нещасні цяточки світу та побороть був усе-таки не в силі. І світили вони слабеньким, сумним світлом. Узагалі все тонувало настрою одиноких пішоходів, рідких візників, котрі грюкотом розривали нічну тишу, і нагадувало їх чорну, невдячну працю, а далі і все злиденне життя» (с.133). Прикметним є й те, що екзистенційний світ наратора виражається не у вербальній формі, а через зорові, слухові образи (враження), що виникають перед його очима. Таку стильову тенденцію у прозописемі П. Богацького помітив Микита Шаповал (Сріблянський): «Він не описує її спокійно і детально, а навпаки: природа по-людському гаряче, інтенсивно переживає всі людські переживання, сплітається своїм “духовним” еством з душею автора» [9, с.4]. Властиво, Сріблянському йдеться про те, що прозаїк вдається до символістського зображення внутрішнього світу персонажа, природа підсилює імпресіоністичне нюансування літературного героя, його внутрішнє життя. Часова площина «колись» і «тепер» спроектована у майбутнє, бо увиразнює суспільні та моральні виклики сучасності. Відтак тему соціальної нерівності сміливо можна віднести до вічної. П. Богацький узагальнює життєві явища, створює типові образи, засобами тропеїзації виявляє власне ставлення до зображуваних подій. Його центральний персонаж, як і персонаж Галини Журби, занурений в себе. У такий спосіб письменник створює образ українця як підкреслено інтровертну людину із сильним відчуттям власного «я». Естетизація підсилюється ліричними відступами, при цьому автор усвідомлював роздуми І. Франка про питомий український характер: «Тільки той письменник може нині мати якесь значення, хто має і вміє цілій освіченій людськості сказати якесь своє слово в тих питаннях, що ворущають її душею, та zarazом сказати те слово в такій формі, яка б найбільше відповідала його національній вдачі» [10, с.34].

Отже, в ментальному (духовному) вимірові художній портрет українця постає результатом активності як індивідуальної, так і суспільної свідомості, складовими якої є також політика, мораль, право, наука, філософія, соціологія. Всі вони функціонують в єдиному культурному просторі й вимірюються їх взаємозв'язками, що змінюються від епохи до епохи. Однак в кожен епоху виникають нові домінуючі форми суспільної свідомості. Тому, аналізуючи твори Галини Журби й Павла Богацького, що були написані понад 100 років тому, конкретно-історичну сутність художнього тексту розглядаємо в контексті конкретно-історичного буття форм свідомості. Адже такі твори могли вийти з-під пера письменника в певну епоху й були залежні від політики, економічно-виробничої діяльності, релігійних та інших культурних чинників. А все ж «духовна продукція» (вислів І. Огієнка) завжди перебуває у взаєминах з усіма формами духовного життя суспільства. Художні твори означених письменників глибоко національні й постають у моделі людської форми освоєння світу, простору, в якому виформовується український національний характер у двобій дихотомії «правда-несправедливість». Така література створена на високих гуманістичних принципах й утверджує вічні загальнолюдські цінності, а отже цим вона є близькою

для сприйняття реципієнтом і необхідною людям тому, що в ній порушуються «вічні» проблеми соціальної нерівності й вказуються шляхи її подолання через добро. Письменникам йдеться про те, аби більше творити добра один одному, тоді й світ подобішає.

Список використаних джерел

1. Богацький П. Камелії [психологічні арабески] / Павло Богацький. – К.: Грунт, 1919. – 162 с.
2. Володимир Біляїв про Галину Журбу [електронний ресурс]. <http://www.sobolivka.com.ua/index.php?go=Page&id=21> (переглянуто 10 вересня 2013 р.).
3. Донцов Д. Дві літератури нашої доби / Дмитро Донцов. – Львів, 1935. – 243 с.
4. Дорошенко В. Короткий бібліографічний огляд / Володимир Дорошенко // Українська душа. – К.: МП “Фенікс”, 1992. – С. 113-119.
5. Журба Галина. Коняка [оповідання] // Українська хата. – 1912. – №4. – С.7-21.
6. Кривонос І.В. Проблема українського національного характеру в дослідженнях учених української діаспори першої половини ХХ століття / І.В. Кривонос // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2001. – №3. – С.164-173.
7. Липа Ю. Призначення України / Юрій Липа. – Нью-Йорк–Говерля, 1953. – 308 с.
8. Оноре де Бальзак. «Давид Сешар» («Поневіряння винахідника»). Передмова до першого тому // Оноре де Бальзак. Твори : У 5-ти томах . – К., 1990. – Т. 4. – С. 229.
9. Сріблянський М. (Шаповал). Огнєпоклонники // Павло Богацький. Камелії [психологічні арабески]. – К.: Грунт, 1919. – С.3-6.
10. Франко І. Повне зібр. творів : у 50 т. Т.ХХХІ. –К.: Наукова думка, 1976-1986. – 356 с.
11. Янів В Нариси до історії української етнопсихології / Володимир Янів. – Мюнхен: УВУ, 1993. – 218 с.

Summary. The article deals with the analysis of the works of “small” form of Pavlo Bogatskyi and Galyna Zhurba, in which modification of social and national is dealt through artistic images, subject row, characters’ characteristics, social and living motives. It is proved that in historic-ontologic dimension the world outlook of the writer and the recipient remained one of the dominants of creating and reading of Ukrainian literature, broadening the content connotations in specific-historic realities in one or other way.

Key words: national-spiritual paradigms, social stratification, character, aesthetic innovations, urban motives, dominant, connotations.

УДК 821.161.2-3.09

Г.Й. Насмінчук

ІСТОРИОСОФСЬКІ АСПЕКТИ РОМАНУ «МАНУСКРИПТ З ВУЛИЦІ РУСЬКОЇ» Р. ІВАНИЧУКА

У статті на матеріалі роману «Манускрипт з вулиці Руської» розкриваються особливості художнього світобачення Романа Іваничука, притаманні його історичній прозі кінця ХХ століття. Досліджується роль історіософської концепції і націєутверджувальної риторики у площині ідейно-тематичних та жанрово-композиційних якостей твору. Своєрідність трактування автором образу середньовічного Львова розглядається в аспекті його творчих історій.

Ключові слова: філософія історії, історіософська концепція, літературний процес, наратив, самоідентичність.

Необхідність синкретичного літературознавчого дослідження літератури і філософії історії в усьому спектрі їх взаємодії та взаємозумовленості підтверджується на сьогодні появою таких ґрунтовних праць, як «Історіософія Євгена Маланюка», «Історіософія в українській поезії» Яра Славутича, «Великий льох»: національна ідея, історіософія, метафізичний контекст» В. Пахаренка, «Поема «Великий льох» у контексті Шевченкової концепції України Т. Комаринця, «Історіософічна концепція пенталогії Б. Лепкого «Мазепа» та її художня реалізація» Т. Литвиненко та ін. В українській письменницькій історіософії особливе місце займає історична проза Романа Іваничука, ідейно-смісловим засновком якої є діалектика особистого і загальнонаціонального як рівновеликих понять. «Знаходжуся в контексті моєї нації, – пише Р. Іваничук, – в тандемі з нею; нестримна її енергія є одночасно моєю енергією, її рух в упертому просуванні вперед є моїм (підкресл. моє – Г. Н.) рухом» [8, с. 289]. Починаючи вже з перших історичних романів («Маль-